

Кабінет історії

Геннадій СТРЕЛЬСЬКИЙ

ДІЯЧІ УКРАЇНИ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1919—1920). Біографічний словник (Т—Ф).

ТЕМНИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР (1879—1938)

Український громадсько-політичний діяч, журналіст, дипломат.

Народився в с. Шидлівці (тепер Тернопільської обл.). Вчився у Львівському, Краківському і Віденському університетах, правник. Один із засновників і редактор часопису «Молода Україна» (1900—1904 рр.). Брав активну участь у національному русі галицької молоді, зокрема, у могутніх студентських демонстраціях з вимогою відкриття у Львові Українського університету, які детально описані ним в альманасі «Січ» (1908 р.), присвяченому 40-річчю однойменного товариства.

В роки першої світової війни В.Темницький був членом Бойової Управи Українських Січових Стрільців, активним діячем Союзу Визволення України, членом Головної Української Ради і Загальної Української Ради (у Відні), головою Української соціал-демократичної партії (1914—1921 рр.), членом Української Національної Ради Галичини (1918—1919 рр.).

З грудня 1918 р. В.Темницький — віце-міністр закордонних справ Української Народної Республіки (в кабінеті В.Чехівського). З 9 квітня до 24 грудня 1919 р. очолював Міністерство закордонних справ УНР (в урядах Б.Мартоса і І.Мазепи).

З 1922 р. В.Темницький жив і працював у Львові, де й помер 26 січня 1938 р. (похований на Личаківському цвинтарі).

В.Темницький — автор ряду статей на політичні теми в українських газетах, зокрема, у «Віснику Союзу визволення України», а також змістовних спогадів про Українських Січових Стрільців (Відень, 1915 р.).

ТИШКЕВИЧ МИХАЙЛО (МІХЕЛЬ) СТАНІСЛАВОВИЧ (1857—1930)

Український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист.

Народився 20 квітня 1857 р. в с. Андрушівці Липовецького повіту (тепер Переяслав-Хмельницького району) на Київщині. Нащадок давнього українсько-польсько-литовського шляхетського роду, власник кількох великих маєтків на Київщині, граф. З 7-и до 17-и років виховувався у Варшаві і Вільні, закінчив із срібною медаллю Академію мистецтв у Петербурзі.

З початку ХХ ст. М.С.Тишкевич активно включився в українську визвольну справу. Він заснував у Києві Громаду українців — греко-католиків, Товариство прихильників миру (1910 р.) та ряд інших громадських організацій. М.С.Тишкевич матеріально допомагав українським митцям, письменникам, вченим. Зокрема, щедро фінансував НТШ, Товариство «Просвіта» у Львові, Українське наукове товариство у Києві та інші українські організації, журнали, газети, інші видання.

Напередодні і в роки першої світової війни М.С.Тишкевич мешкав у Лозанні (Швейцарія). У своїх численних статтях і кількох брошурах, виданих переважно французькою і польською мовами, листуванні з державно-політичними діячами провідних країн Європи він докладно і дохідливо розповідав про Україну і її народ, про його етнічні особливості, тривалу боротьбу за національне визволення, гостро засуджував русифікацію в Україні, активно пропагував і роз'яснював своє розуміння ідеї української державної незалежності.

Дізнавшись з газети «Діло» від 14 серпня 1918 р., що уряд гетьмана П.Скоропадського

«заочно» призначив його «провізоричним заступником Української Держави у Швейцарії», М.С.Тишкевич попросив редактора цієї газети спільно видати заяву про його відмову обійняти цей дипломатичний пост, обґрунтовуючи це тим, що гетьманський уряд допускав «можливість повороту України до Росії».

З 9 січня 1919 р. М.С.Тишкевич за призначенням уряду УНР працював українським послом у Ватикані, де за активну міжнародну діяльність був відзначений високою нагородою — папським Великим Хрестом (орденом св.Григорія). 22 серпня того ж року М.С.Тишкевич був призначений головою української делегації на Паризькій мирній конференції. У Парижі він виявив себе справжнім лідером української делегації, найбільш послідовно і активно домагаючись міжнародного визнання незалежної України, її законних прав і вимог, пропонуючи країнам Антанти зайнятись також економічними й торговельними зв'язками з нею. За влучною оцінкою одного із західноєвропейських делегатів, граф М.С.Тишкевич «своїм знанням мов і вищого світу був дійсно рідким і цінним птахом в саду української дипломатії». У 1920 р. він також очолював українські дипломатичні делегації на міжнародних конференціях в Сан-Ремо (квітень) і в Спа (липень), де знову закликав міжнародне співтовариство захистити УНР від агресії з боку радянської Росії, надати Україні воєнну та фінансову допомогу для збереження її державного суверенітету. Однак усі ці заклики не знайшли належної підтримки з боку країн Заходу. На жаль, за тих несприятливих для УНР міжнародних і внутрішньо-політичних обставин активна дипломатична діяльність М.С.Тишкевича не могла забезпечити успішного вирішення українського питання.

У 1921 р. М.Тишкевич пішов у відставку, жив у маєтку своїх родичів в с.Жодові (чи Жидові) біля Познані (Польща), де й помер 3 серпня 1930 р. У «Літературно-науковому віснику» (1928, №№3, 5, 7—9; 1929, №№3, 9) вийшли друком «Уривки з спогадів» М.С.Тишкевича — цінне, не використане ще джерело дослідження української дипломатії 1917—1920 рр.

ТОКАРЖЕВСЬКИЙ-КАРАШЕВИЧ ЯН (ІВАН) СТЕПАНОВИЧ (1885—1954)

Український дипломат, історик-геральдист. Народився у селі Чабанівці Ушицького повіту на Поділлі 24 червня 1885 р. Походив зі ста-

рого польського знатного роду (Янишевських), князь. Після закінчення університету у Фрайбурзі (Швейцарія) працював у полтавському губернському земстві (1911—1918 рр.).

З літа 1918 р. Я.С.Токаржевський-Карашевич — на дипломатичній службі Української Держави і Української Народної Республіки. Зокрема, він працював першим радником українських посольств у Відні (з червня 1918 до червня 1919 р.) і Стамбулі (з серпня 1919 до березня 1920 р.), згодом (з 25 березня до жовтня 1920 р.) очолював посольство УНР у Стамбулі, при дворі турецького султана.

Наприкінці 1920 р. Я.С.Токаржевський-Карашевич виїхав до Тарнова, де обійняв посади товариша міністра, а з 12 січня 1922 до 3 вересня 1924 р. — міністра закордонних справ екзильного уряду УНР. З кінця 1924 р. він жив і працював у Парижі, де заснував і очолив французьке Товариство українознавства, водночас був обраний головою ради Міжнародного Геральдичного Інституту. Пізніше мешкав у Римі (з 1936 р.) і в Лондоні (з 1948 р. й до смерті 18 листопада 1954 р.). Автор праць з української історії і геральдики, що видані чотирма іноземними мовами: польською, французькою, італійською і німецькою. На схилі життя Іван (Ян) Степанович підготував також змістовну монографію «Історія української дипломатії». На жаль, вона не була видана і не використовувалась досі дослідниками міжнародної діяльності уряду УНР.

ТОМАШІВСЬКИЙ СТЕПАН (СТЕФАН) (1875—1930)

Український історик, політолог, суспільно-політичних діяч, дипломат.

С.Томашівський народився 9 січня 1875 р. в с.Купновичі Самбірського повіту на Львівщині у селянській родині. Учився у Самбірській гімназії, а потім на філософському факультеті Львівського університету. М.С.Грушевський, науковий семінар якого відвідував майбутній вчений, вважав його одним з найталановитіших своїх учнів. Після закінчення університету (1899 р.) С.Томашівський протягом 10 років працював викладачем історії, латинської, грецької та німецької мов і літератур у гімназіях міст Перемишля, Бережан і Львова, а в 1910—1914 рр. — доцентом кафедри історії Австрії Львівського університету.

Водночас (з початку ХХ ст.) він веде активну дослідницьку роботу, обирається дійсним членом Наукового товариства ім.

Т.Шевченка у Львові, в 1913—1915 рр. — урядуючим головою НТШ, друкується у «Записках НТШ», декілька років їх редагує. Його статті «Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.», «Один момент під Зборовом 1649 р.», «Перший зазивний лист Хмельницького», «Гетьман Мазепа і король Станіслав II», «Мазепа у шведів», «Мазепа і австрійська політика» тощо відзначаються ретельним опрацюванням джерел, глибоким аналізом подій. Важливі археографічні публікації С.Томашівського («Матеріали до історії Галичини (1648—1657 рр.)», «Донесення римських нунціїв про Україну 1648—1657 рр.» та ін.) вміщені у 4-х томах «Джерел до історії України-Руси».

У роки першої світової війни С.Томашівський був членом Бойової управи Українських Січових Стрільців, в 1918—1920 рр. — політичним радником уряду Західно-Української Народної Республіки, членом делегації ЗУНР на Паризькій мирній конференції (1919 р.) В 1920 р. очолював дипломатичну місію ЗУНР у Лондоні, наполегливо домагаючись визнання англійським урядом незалежності Галичини.

У 1921 р. Томашівський залишається в Англії як емігрант і в тому ж році переїжджає до Німеччини, де працює редактором берлінських журналів «Українське слово», «Літопис політики, письменства і мистецтва» (1921—1925 рр.), друкується в редактованих В.Липинським збірниках «Хліборобська Україна», читає лекції на політичні і історичні теми студентам німецьких вузів.

У 1925 р. С.Томашівський повернувся до Львова, де 2 роки редагував двотижневик «Політика», у якому видав серію змістовних статей про суспільно-політичні погляди і діяльність М.П.Драгоманова. 1927 р. вчений переїхав до Кракова, де до самої смерті (21 грудня 1930 р.) працював професором східно-європейської історії Краківського університету.

У книгах «Перший похід Богдана Хмельницького в Галичину» (Львів, 1914), «Церковний бік української справи» (Відень, 1916), «Українська історія» (Львів, 1919), «Під колесами історії» (Берлін, 1922), «Про ідеї, героїв і політику» (Львів, 1919), «10 літ українського питання в Польщі» (Варшава, 1929) та ін. С.Томашівський створив і відстоював у полеміці з численними опонентами власну концепцію політичної історії і дипломатії України, яка досі відома лише вузькому колу фахівців і ще має бути осмисленою вітчизняною історіографічною думкою.

УДОВИЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ (1887—1975)

Військовий і громадсько-політичний діяч України, автор творів з військової історії УНР.

Походив із давнього українського роду козацької старшини Слобжанщини. Народився у Харкові 20 лютого 1887 р. у сім'ї відставного полковника російської армії. Закінчивши Воєнно-топографічне училище у Петербурзі (1908 р.) в ранзі підпоручика, служив у царській армії, учасник першої світової війни, нагороджений Георгіївською золотою зброєю. Після закінчення Миколаївської військової академії у Петрограді (1916) був призначений начальником штабу 21 дивізії III кавказького корпусу. Після Лютневої революції 1917 р. брав найактивнішу участь в заходах щодо українізації частин цього корпусу, з жовтня цього ж року — військовий до радник С.В.Петлюри. У січні 1918 р., коли Українська Центральна Рада на чолі з М.С.Грушевським була майже не захищеною перед навалою російських радянських військ, О.І.Удовиченко разом з Петлюрою сформував з добровольців-українців Гайдамацький Кіш Слобідської України, став начальником його штабу. У лютому-квітні 1918 р. був командиром 2-ї дивізії Українських Січових Стрільців.

З кінця квітня 1918 р. О.І.Удовиченко перебував на службі у Генеральному штабі гетьманської Української Держави, одержав військове звання полковника.

З листопада 1918 по березень 1919 р. займав посаду генерал-квартирмейстера Української Галицької Армії (УГА), координував військові дії УГА і Армії УНР. У березні 1919 р. О.Удовиченко був призначений командиром 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР, яка особливо відзначилась у боях з червоними військами влітку того ж року. У грудні 1919 р., захворівши на тиф, потрапив у полон до денікінців, котрі вивезли його з Проскурова до Одеси. Вирвавшись з-під варті, О.І.Удовиченко з групою українських старшин пішки дістався з Одеси до Могилева-Подільського, де у березні 1920 р. відновив 3-тю Залізну дивізію, а потім командував нею у боях біля Ямполья і у травневому наступі польсько-українських військ на Київ. Підвищений до рангу генерал-хорунжого, О.І.Удовиченко у ході подальших боїв з червоними військами (влітку й восени 1920 р. — аж до вимушеного відходу за Збруч) очолював Праву групу Армії УНР. З кінця листопада 1920 р. О.І. Удови-

ченко перебував з інтернованими українськими частинами (3-ю Залізною і 2-ю Волинською дивізіями) у польському таборі в Каліші, де виконував обов'язки генерального інспектора Армії УНР.

1924 р. переїхав до Франції, де працював звичайним робітником на різних заводах, заробляючи на життя. З 1927 р. і до кінця життя очолював Товариство вояків Армії УНР, був міністром військових справ і віце-президентом Державного Центру УНР в екзилі (1954—1961 рр.).

О.І.Удовиченко залишив чимало історичних досліджень і мемуарних творів, які є цінним джерелом з історії формування і бойових дій Збройних Сил України у буремні 1917—1920 рр., висвітлюючи їх участь у захисті волі і незалежності Української суверенної держави. Серед них особливої уваги заслуговують його книги «Україна у війні за державність» (Вінніпег, 1954, К., 1995) і «Третя Залізна дивізія» (Нью-Йорк, 1971).

О.І.Удовиченко помер у м.Ментенон (Франція) 19 квітня 1975 р.

ФЕДЕНКО ПАНАС (ОПАНАС) ВАСИЛЬОВИЧ (1893—1981)

Український історик, громадсько-політичний діяч, публіцист, письменник.

Народився у 1893 р. у с.Веселі Терни на Катеринославщині. Навчався у Петербурзькому університеті, де студіював класичну філологію та історію. У 1917—1918 рр. — активний учасник революційних, національно-визвольних змагань. член Центральної Ради, редактор органів Української соціал-демократичної робітничої партії («Наше слово», «Голос Робітника», «Наша справа»). У 1919 р. — член ЦК УСДРП, співредактор «Робітничої газети», делегат Трудового Конгресу, учасник першого зимового походу Армії УНР. З кінця 1920 р. П.В.Феденко перебував в еміграції у Польщі, Чехо-Словаччині, Німеччині, Англії. Зокрема, він працював доцентом, а потім професором української історії в Українському Високому Педагогічному інституті ім.М.Драгоманова (з 1926 р.) і в Українському Вільному університеті (з 1934 р.) у Празі.

У 1933 р. від імені УСДРП він (разом з І.П.Мазепою) підписав протест-відозву до соціалістичних партій і робітничих організацій усіх країн у зв'язку із штучним голодом, «влаштованим» в Україні більшовицькою владою. У 1950—1967 рр. П.В.Феденко брав активну участь у діяльності Української Національної

Ради — передпарламенту державного центру УНР в екзилі. Але головною сферою закордонної діяльності П.В.Феденка була історична наука. Серед його численних праць: «З дипломатичної діяльності Данила Грека» (1929), «Політичні плани Я.Коменського та Україна» (1932), «Український громадський рух у ХХ ст.» (1933), «Українське національне відродження в ХХ ст.» (1936), «Україна, її боротьба за свободу» (англійською мовою, 1951), «Ісаак Мазепа, борець за волю України» (1954), «Україна в ХХ ст.» (1959), «Соціалізм давній і новочасний» (1968) та ін.

В українській радянській історичній літературі вони згадувалися лише як «джерело фальсифікацій», «злобні інсинуації» тощо.

Повернуті із забуття, ці твори мають стати сьогодні предметом об'єктивного історіографічного аналізу і використання при вивченні багатьох проблем новітньої історії України.

П.В.Феденко був також автором багатьох публіцистичних статей на політичну тему, історичних повістей з часів козаччини: «Гомоніла Україна» (1942), «Гетьманів кум» (1943), «Несмертельна слава» (1953, під псевдонімом В.Тирса).

П.В.Феденко помер і похований у Мюнхені в 1981 р.

ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ ІВАН АДРІЯНОВИЧ (1884—1952)

Український громадсько-політичний, державний діяч, вчений-металознавець.

Походив з давнього козацько-старшинського роду. Народився 20 січня 1884 р. у містечку Чуднові на Житомирщині. Навчався у першій Житомирській класичній гімназії, потім — у Київському політехнічному інституті, який закінчив з дипломом інженера-металурга і у якому він згодом викладав. Свою громадсько-політичну діяльність розпочав у київській «Просвіті», пізніше був членом Української партії соціалістів-федералістів.

Після повалення самодержавства І.А.Фещенко-Чопівський — член Центральної Ради і її Комітету — Малої ради, член фінансової комісії і начальник відділу промисловості у Генеральному секретаріаті, з березня 1918 р. — міністр торгівлі і промисловості в уряді УНР. За часів гетьманату П.Скоропадського був заарештований. З приходом до влади Директорії повернувся до активної політичної діяльності, був призначений міністром народного господарства УНР.

З липня 1919 р. І.А.Фещенко-Чопівський

працював радником з господарчих питань дипломатичної місії УНР в Румунії, заступником українського посла (К.А.Мацієвича). Згадуючи пізніше про діяльність української місії в Бухаресті, він писав: «Наша дипломатична праця в Румунії була назагал успішною... Українська армія отримала набої та амуніцію». Після евакуації уряду УНР до Тарнова (у Польщі) І.А.Фещенко-Чопівського було обрано головою Ради Республіки — законодавчого і контрольного органу Державного Центру УНР в екзилі (1920—1921 рр.).

З 1922 р. очолював кафедру металознавства і термічної обробки в Гірничій академії у Кракові, викладав також у Варшавському університеті. Займався науково-дослідниць-

кою роботою. Згодом жив і працював у Львові, друкувався у «Записках НТШ», львівських «Технічних вістях», інших виданнях. Численні публікації І.А.Фещенка-Чопівського причесли йому міжнародне визнання як фахівця у галузі металознавства і металургії. Серед його творів: двотомна книга «Природні багатства України» (К., 1918—1919), мемуари «Хроніка мого життя: Спогади міністра Центральної Ради та Директорії (Житомир, 1992)».

У 1945 р. І.А.Фещенко-Чопівський був заарештований у Катовицях радянськими каральними органами і засланий на примусові роботи до таборів у комплексі «Біломор-балтлаг» (в Карелії), де він, захворівши на цингу, помер 2 вересня 1952 року.

